

İslâm Hukukunda “Milkü’l-Menfaa Bilâ ‘Ayn” Kavramıyla İfade Edilen Mülkiyet Türü

The Type of Ownership Expressed by the Concept of “Milkü’l-Menfaa Bilâ Ayn” in Islamic Law

Recep ÖZDEMİR

Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Assoc. Prof., Adıyaman University Faculty of Islamic Sciences
Department of Islamic Law
Adıyaman/Türkiye
rozdemir@adiyaman.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3044-9429

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 20.02.2024
Kabul Tarihi / Accepted : 28.04.2024
Yayın Tarihi / Published : 15.06.2024
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran-June
Cilt / Volume: 11 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 91-116

Atıf / Cite as

Özdemir, Recep. İslâm Hukukunda “Milkü’l-Menfaa Bilâ ‘Ayn” Kavramıyla İfade Edilen Mülkiyet Türü. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2024), 91-116.

Doi: 10.33460/beuifd.1440536

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.

*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: Tarih boyunca mülkiyetin mahiyeti, çeşitleri ve kazanılması hususu, eğemenliğin mahiyeti ve kazanılması konusu kadar insanlığın gündemini meşgul etmiştir. Dinler, ideolojiler ve felsefi doktrinler, mülkiyetin mahiyeti ve çeşitleri konusunda birbirinden farklı yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. İslâm bilginleri ayet ve hadisleri göz önüne alarak mülkiyet konusunu; yetki, kapsam, iktisap ve sınırlandırma bakımından incelemiş ve mülkiyetin kökeni ve mahiyetine dair orijinal teoriler ve görüşler ortaya koymuşlardır. İslâm bilginleri, nesnelere üzerindeki mülkiyet hakkını sadece nesnenin kendisiyle sınırlandırmamış, mülkiyet ilişkisi bakımından nesnenin kendisini ve menfaatini birbirinden ayırarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Alimlerin çoğunluğu mülkiyeti fiziki mekânda yer kaplama şartına bağlamadığı için gayri maddi diğer bir ifadeyle fiziki âlemde yer kaplamayan iktisadi değerlerin mülkiyetin konusu olabileceğini kabul etmişlerdir. Bu anlayış klasik literatürde, mülkiyetin farklı kategorilerde tasnif

edilmesinin önünü açmıştır. Menfaat hariç tutulan mülkiyet “milku'l-ayn bila menfaa”; eşyanın kendisi hariç tutulan mülkiyet, “milku'l-menfaa bila ayn” diye isimlendirilmiştir. Ayn ve menfaat ayrımı gözetilerek mülkiyet yetki bakımından da tasnif edilmiştir. Bu ayrımına göre sadece menfaat ve sadece ayn mülkiyeti noksan mülkiyet; her ikisinin bir arada bulunduğu mülkiyet türü ise tam mülkiyet diye isimlendirilmiştir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî âlimlerin oluşturduğu İslâm hukukçularının çoğunluğu, eşyanın yarar yönünü esas alarak menfaat mülkiyetinin mahiyeti, kapsamı ve kazanılması konusunda ayrıntılı açıklamalar ve tasnifler yapmışlardır. Bu çalışmada İslam hukukçularının erken sayılabilecek bir dönemde eşyanın yarar yönü olan menfaati eşyanın fiziki varlığından ayrı bir varlık olarak tasavvur ederek ortaya koydukları “menfaat mülkiyeti” ne dair görüşleri ele alınacaktır. Çalışmada menfaatin mülkiyetin bir kategorisi ve alt türü olduğuna dair genel yaklaşımlar temellendirildikten sonra, menfaat mülkiyetinin hukuk tarihindeki yeri, kapsamı ve kazanılmasına dair görüşlere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Mülkiyet, Menfaat, Mal, Deyn

Abstract: Throughout history, the nature, types and acquisition of property have occupied the agenda of humanity as much as the nature and acquisition of sovereignty. Religions, ideologies and philosophical doctrines have presented different approaches to the nature and types of property. Islamic scholars have examined the issue of ownership in terms of authority, scope, acquisition and limitation, taking into account the verses and hadiths and put forward original theories and views on the origin and nature of property. The Islamic scholars did not limit the right of ownership/property over objects to the object itself, and they tried to evaluate the object itself and its interest by separating them from each other in terms of the relationship of owner-ship/property. Because the majority of scholars did not condition property on the physical space, they accepted that intangible, in other words, economic values that do not occupy space in the physical world can be the subject of property. This understanding paved the way for the classification of property into different categories in classical literature. The property excluded from interest is “milku'l-ayn bila menfaa”; the property, excluding the thing itself, is called “milku'l menfaa bila ayn”. Ownership has also been classified in terms of authority, considering the distinction between the property itself and its interest. According to this distinction, only interest and only the property of the object itself are incomplete ownership, the type of ownership where both exist together is called full ownership. The majority of Islamic jurists, consisting of Mâlikî, Shâfiî and Hanbali scholars, have made detailed explanations and classifications on the nature, scope and ac-quisition of beneficial ownership based on the usefulness of goods. In this study, the views of Islamic jurists on “interest ownership” will be discussed. They put forward these views at a relatively early period by conceiving the interest of things as an entity separate from the physical existence of things. In this study, after establishing the general approaches that interest is a category and subtype of property, the views on the place, scope and acquisition of the ownership of interest in the history of law will be included.

Keywords: Islamic Law, Ownership, Interest, Property, Debt

Extended Summary

In classical literature, there is not much discussion about the content and nature of property, which includes the property itself and its interests and is referred to as "full ownership". In the classical literature, there is a rich knowledge about the nature and content of interest ownership, which in some cases is obtained through a paid or unpaid contract, and in other cases arises from a unilateral declaration of will expressing permission to benefit. After ownership, the type of ownership with the broadest content is interest ownership. This type of ownership covers a wide range of areas, such as renting a property, borrowing a property, easements, and renting human labor. Islamic scholars have discussed economic values in a dual category: "the physical existence of the goods (*'ayn*) and "the benefit of the goods". This distinction has had important consequences in the history of Islamic law. It is possible to see deep traces of this distinction in the topics related to property law. Considering economic values in a dual category as ownership of goods (*milku'l-'ayn*) and ownership of benefits (*milku'l-menf'a*) has enabled the utilization of the goods to be considered independently of the goods themselves. Accepting the interest of the property as independent from the property has paved the way for the formation of new types of rights. According to Islamic scholars, "*'ayn*" refers to the physical structure of the commodity, which consists of atoms, and interest refers to the benefit accrued on a commodity. According to this distinction, although the right to benefit does not have an entity fixed in space like goods, it is an independent and concrete category of entity like goods. This distinction, made meticulously by Islamic jurists, led to the emergence of the terms property ownership (*milku'l-ayn*) and interest ownership (*milku'l-menfaa'*) in classical literature. The term "menfaa'", which indicates a special meaning in Islamic law, is different from the word benefit. Benefit can be economic gain or personal pleasure that an individual or society obtains from an object for their own benefit. The term *menfaa'*, which Islamic jurists consider as a category of property is a type of right that is subject to legal transactions and has economic value. While this type of right is sometimes linked to an object, in other cases it is independent of the object. The majority of scholars, consisting of Maliki, Shafi'i and Hanbali scholars, have made detailed explanations and classifications on beneficial ownership, based on the utility aspect of things. In religious literature, the term "menfaa'" is sometimes used as a synonym for "maslahat", and in other cases it is used as a legal term. In verses and hadiths, the term "menfaa'" is used in a sense close to its dictionary meaning. This term is used in the Quran and Sunnah in the sense of "otherworldly benefit". We should point out that the term is not used as a legal term but in the sense of benefits obtained in daily life. The term "menf'a", which is used in a special sense by Islamic jurists, is a different category from the legal and natural income of goods. Islamic scholars expressed legal income such as wages and rent, and natural income such as fruit, sheep's wool and milk, with the word "ğalle". Although legal and natural revenues are, in a sense, benefits obtained from objects, Islamic scholars mean an abstract category of assets independent of the physical existence of the goods with the term "milku'l-menf'a". This understanding paved the way for the classification of property into different categories in classical literature. The property excluded from interest is "milku'l-'ayn bila menf'a"; the property,

excluding the thing itself, is called “milku’l-menf ‘a bila ‘ayn”. The property is also classified in terms of authority, taking into account the owners. It is a remarkable development in the history of law that Islamic jurists consider the physical existence of the object and its interests as separate entities. This understanding, which emerged in the early period, points to an advanced level regarding the idea of ownership. Because, contemporary non-material property types such as “intellectual property” and “securities ownership” have just begun to be discussed. The majority of Islamic jurists, in an early period, conceived of “goods” as both a material and an intangible entity. Islamic jurists did not confine goods to a material area, like the word “res” in Roman law. Islamic jurists, who consider the interest of property as an independent type of property, have discussed the acquisition of menf ‘a, unlike Roman law. They meticulously evaluated the acquisition of milku’l- menf ‘a (interest ownership) as the acquisition of milk (ownership). As a result of this understanding, milku’l-menf ‘a (interest ownership) has become the subject of contracts; It could be transferred to the devisee by inheritance.

Giriş

İlk insandan günümüze kadar insanlığın güncelliğini yitirmeyen temel problemlerinden biri de hayatını idame ettirmek, temel ihtiyaçlarını karşılamak ve daha müreffeh bir hayat sürdürmek için nesnelere sahiplenmek ve onlar üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesidir. İnsanın eşya ile olan ilişkisinin mahiyeti ve eşyaya malik olmak için verdiği mücadele; mülkiyeti, mülkiyetin temellendirilmesi, kazanılması, sınırlandırılması ve dağılımı gibi konuları gündeme getirmiştir. Mülkiyetin ilk defa nasıl ortaya çıktığı, dağılımın ne suretle yapıldığı tarih boyunca sosyal, iktisadi, siyasi ve felsefi birçok düşünce ve doktrin ilgilidir.

“Mülkiyet” kavramı, hukuki kavramlar arasında en tartışmalı kavramlardan biridir.¹ İlgili kavram epistemolojik ve ontolojik çözümlenmelere tabi tutulmuş, kökeni ve kazanılması konusunda birçok teori ortaya atılmıştır. Bu bağlamda Mâlikî fakih el-Karâfi (ö. 684/1285), birçok düşünürün mülkiyet konusunu çok genel ve karmaşık olmasından dolayı kavrayamadığını ifade etmiştir.² Çağdaş gelişmeler mülkiyet hukukunu etkilemekte; yeni mülkiyet türlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gerek mülkiyetle ilgili yeni gelişmeler gerekse mülkiyetin konusu, doğuşu ve tarihi gelişiminin saptanmasıyla ilgili araştırmalar günümüzde yapılmaya devam etmektedir.³

Düşünce sistemleri, filozoflar, din âlimleri ve dini kaynaklar mülkiyetle ilgili çeşitli görüşler ve hükümler ortaya koymuştur. Dinlerde mülkiyet konusunda

1 Fikret Eren, *Mülkiyet Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2016), 3.

2 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısırî el-Karâfi, *Envârü'l-burûk fi envâ 'il-furûk* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 3/364.

3 Ziya Umur, *Roma Hukuku Ders Notları* (İstanbul: Beta Yayınları, 1999), 417.

genel anlamda müspet ve menfi olmak üzere iki tutum mevcuttur. İslâmiyet ve Hıristiyanlık gibi semavi dinlerde mülkiyet hakkı bir prensip olarak kabul edilmiş olsa da mülkiyetin arızı bir şey, insanın onunla münasebetinin geçici olduğu vurgulanmıştır.⁴ Uzak Doğu dinlerinde ise mülk edinme genel anlamda hoş karşılanmamış hatta bazı dinlerde günah kabul edilmiştir.⁵ Söz gelimi uzak doğu dinlerinde Taoizm kişiye dünya zevklerine yönelmemeyi, servet ve mülkiyetten uzak durmayı telkin eder. Buna göre birey ancak dünya zevklerinden arındıkça gerçek mutluluğa ve erdeme ulaşır.⁶

İslâm dini sosyal hayatı, iktisadi düşüncüyü ve ticâri faaliyetleri yakından ilgilendiren mülkiyet konusuna ilgisiz kalmamıştır. Âyet ve hadislerle konuyla ilgili önemli ve evrensel ilkeler vaz edilmiştir. Kur’ân’da mülkiyete dâir çeşitli kavram ve hükümler yer almaktadır. Âyetlere göre insan fitrat itibarıyla nesnelere sahiplenmeye, biriktirmeye ve onlarla övünmeye meyillidir.⁷ Yüce Allah bazı âyetlerde insanın dünyaya karşı duyduğu sevginin, nesnelere olan münasebetinin boyutlarına dikkati çekmiştir. Âyetlere göre nesne/mal; bir imtihan vesilesi⁸, Allah yolunda mücadele etmenin bir aracı⁹, sevginin yoğun şekilde yöneldiği bir obje¹⁰, insanın kendini ebedileştireceğini sandığı¹¹ ve biriktirip tekrar tekrar saydığı şeydir.¹² İnsan mülkün gerçek sahibi değildir. Kâinatı yaratan ve insanın hizmetine veren Allah, onu insana emanet olarak vermiştir.¹³ Allah insanları mallarından eksilterek imtihana tabi tutmaktadır.¹⁴ İnsan malından dolayı sosyal sorumluluk altındadır.¹⁵ Bu sosyal sorumluluğun gereği olarak Müslüman birey; yakınlarına, öksüzlere, yoksullara, yolda kalmışlara ve ihtiyaç sahiplerine yardım amacıyla malını harcar.¹⁶ Mü’min malından yaptığı harcamaları başa kakmaz.¹⁷ Çünkü başa kakma, ilahî bir yardım olan malı temizleyen sadakaları boşa götürür.¹⁸ Malını Allah yolunda harcayanlar diğer iyilik sahiplerine göre daha fazla sevap (bire yedi yüz oranında) alırlar.¹⁹ Mülk biriktirmek başlı başına bir hedef;²⁰ mülk

4 Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu* (Ankara: y.y., 1969), 40.

5 Ahmed el-Hüseynî Ebu’n-nasr, *el-Milkıyye fi’l-İslâm* (Kahire: y.y., 1952), 4.

6 Fahri Demir, *İslâm Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*, (Ankara: DİB Yayınları, 1986), 5.

7 Bk. Âl-i İmran 3/14; et-Tevbe 9/24, 34-35; el-Fecr 89/20.

8 el-Enfâl 8/36; et-Teğabûn 64/15.

9 el-Enfâl 8/72.

10 el-Fecr 89/20.

11 el-Fecr 89/20.

12 el-Hümeze 104/2.

13 el-Fecr 89/20.

14 el-Bakara 2/155; Al-i İmran 3/186.

15 ez-Zariyât 51/19.

16 el-Bakara 2/177.

17 el-Bakara 2/262.

18 el-Bakara 2/266.

19 el-Bakara 2/261.

20 et-Tevbe 9/34.

sahibi olmak, toplumda statü sahibi olmanın zorunlu bir şartı değildir.²¹ Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda sarf etmeyenleri şiddetli bir azap beklemektedir.²² Kişinin malından infak etmesi teşvik edilmiştir.²³ Kişi sevdiği şeyleri Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamaz.²⁴

Hadislerde ise mülkiyet, hukuk tarafından güvence altına alınan bir hak türü şeklinde geçmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Vedâ hutbesinde mülkiyetin, can ve ırz gibi bütün saldırılardan korunmuş olduğunu bildirmiş; mülkiyet hakkını yaşama hakkı gibi hukuki güvenceye kavuşturmuştur.²⁵ "Malını savunurken öldürülen kimse şehittir."²⁶ hadisiyle mülkiyetin korunması yolunda önemli bir hüküm vaz etmiştir.

Mülkiyetin ilk defa nasıl ortaya çıktığı sorusu tarih boyunca tartışılmıştır. Buna bağlı olarak mülkiyetin kökenine dair birçok teori ortaya atılmıştır. Kimi düşünürler mülkiyeti emekle açıklarken kimileri fayda, işgal ve menfaat gibi faktörlerle açıklamıştır.²⁷ İslâm bilginleri mülkiyetin kökenini; işgal, emek, ihraz ve menfaat gibi faktörlerle açıklamak yerine hakların ontolojik boyutuna odaklanmışlardır. Mülkiyet düşüncesiyle ilgilenen filozoflar tarafından gündeme getirilen emek, fayda, işgal gibi faktörleri mülkiyetin tahakkuku için dışsal bir şart olarak kabul etmişlerdir. İslam bilginlerine göre mülkiyetin kökeninde bulunan şey kişinin manevi kap şeklinde tasavvur edilen zimmet²⁸ ile doğmuş olmasıdır. Kişinin mülk sahibi olmasını sağlayan şey zimmettir. Müslüman hukukçular kişinin doğuştan sahip olduğu zimmeti ontolojik ve epistemolojik boyutuyla ele almışlardır.²⁹ Buna göre insanı diğer varlıklardan ayıran, onu haklar üzerinde yetkili kılan, ve tasarruflarda bulunmaya ehil hale getiren şey; insanla Allah arasında gerçekleşen bezm-i elest sözleşmesine dayanan zimmettir.³⁰

İslam dini mülkiyeti hukuki güvenceye sahip bir hak türü olarak kabul etmekle birlikte, mülkiyeti sınırsız ve kayıtsız bir hak olarak kabul eden modern iktisadi

21 el-Bakara 2/247.

22 et-Tevbe 9/34-35.

23 el-Bakara 2/274.

24 Al-i İmrân 3/92.

25 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâî'l-'Arabî, 2001), "İlim"; 9; Ebû'l-Hüseyn Müslim el-Haccâc en-Neysâbüri, *Sahihu Müslim*, thk. Halil b. Me'mûn Şeyhân (Beyrut: Dâru'l-Ma'rîfe, 2007), "Kasâme", 30.

26 el-Buhârî, "Mezâlim", 33; Müslim, "İmân", 226.

27 Mülkiyetin temellendirilmesi ile ilgili geniş bilgi için bk.: Recep Özdemir, "İslâm Hukukuna Göre Mülkiyet ve Mülkiyetin Temellendirilmesi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2019), 259-291.

28 Zimmet, sözlükte "antlaşma, ahid, eman, teminat" gibi anlamlara gelir. İstihali olarak ise zimmeti bir vasif olarak kabul edenler; "Zimmet bir vasıftır ki kişi onunla lehinde ve aleyhinde olan haklara ehil hale gelir" diye tanımlarken zât olarak kabul edenler ise; "Zimmet, lehine anlaşma olan bir nefistir." diye tanımlamışlardır. Geniş bilgi için bk.: Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2017), 176.

29 Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ ed-Debûsi, *Takvîmu'l-Edille fi Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2006), 432; Alâüddin Abdulaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr fi Şerhi Usûli'l-Pezdevi* (İstanbul: y.y., 1308/1940), 4/ 238.

30 el-A'râf 7/172; ed-Debûsi, *Takvîmu'l-Edille*, 432.

düzenin aksine onu bazı kaidelerle sınırlandırmıştır. İslâm dinine göre mülkiyet hakkının birtakım vazifeleri vardır. Mülkiyet hakkı sınırsız ve kualsız olmamasının yanında onun insana dayandırılması mutlak bir gerçeklik değildir. Zira mülkün gerçek sahibi Allah'tır. "Onlara Allah'ın size verdiği maldan verin."³¹ "Size rızık olarak verdiklerimizden infak edin"³² "Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır."³³ âyetlerinde mülk doğrudan Allah'ın zatına izafe edilmiştir. İnsan mallar üzerinde nöbetçi ve vekil konumundadır. Mülkiyet insanın elinde bir tür ariyettir.³⁴ İnsanın mal üzerindeki hâkimiyeti geçicidir. Mallar itlaf, eskime, çürüme gibi nedenlerle yok olabildiği gibi insan da ölümle birlikte mallara hükmedemez. Ölümle birlikte malların mülkiyeti (tereke) varislere intikal eder. Malların mülkiyetinin insana izafe edilmesi mutlak değildir.³⁵ Bununla birlikte mallar üzerindeki tasarruflarda insan halef ve vekil tayin edilmiştir.³⁶ İnsanın mallar üzerindeki tasarrufunu teyit eden, emeğe, çalışmaya ve kazanca işaret eden çeşitli ayetler vardır.³⁷ Kur'ân'da mal sevgisinin insanın yaratılışında bulunduğu belirtilmiş ve bu duygunun kontrol altında tutulup fert ve toplumun menfaatine uygun olacak şekilde kanalize edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³⁸

İslâm bilginleri doğrudan ve dolaylı olarak mülkiyete değinen âyet ve hadisler ışığında mülkiyeti; kökeni, çeşitleri, sınırlandırılması ve edinilmesi gibi hususları ele almış ve incelemişlerdir. Bununla birlikte klasik literatürde mülkiyetin derli toplu ve sistematik bir şekilde, müstakil bablarda ele alındığını söylemek mümkün değildir. Eşya hukuku ve mülkiyete ilişkin konular muâmelatı ilgilendiren başlıklar altında meseleler bağlamında ele alınmıştır. Mülkiyetle doğrudan ve dolaylı olarak bağlantılı olan konular, genel olarak klasik literatürün fûrû fihhına dair eserlerde kitâbu'l-bey', kitabu'r-rehn, kitâbu'l-hacr ve beyu'l-vefâ gibi bablarda ele alınmıştır. Mülkiyetin temellendirilmesine dair teorik tartışmalar ise usûl kitaplarında yer bulmuştur.³⁹

İslâm hukukunun klasik kaynaklarında dağınık şekilde ele alınan mülkiyetin çağdaş çalışmalarda farklı boyutlarda ele alınmıştır. Fahri Demir'in İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı adlı çalışması; Yunus Araz'ın İslam Hukukunda Menfaatin Tazmini isimli çalışması; Recep Özdemir'in İslam

31 en-Nûr 24/33.

32 el-Bakara 2/254.

33 Âl-i İmrân 3/180.

34 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: y.y., 1994), 7/ 238; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an ĥakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil'*, nşr. M. Mürsî Âmir (Beyrut: y.y., 1977), 4/ 61.

35 Karâfi, *Furûk*, 3/ 272.

36 el-Bakara 2/267, 274, 279; Âl-i İmrân 3/186; en-Nisâ 4/32; el-En'âm 6/152; en-Nûr 24/61; Yâsîn 36/71.

37 en-Necm 53/39.

38 Âl-i İmrân 3/15; el-İsrâ 17/100; el-Fecr 89/20; el-Âdiyât 100/8.

39 Söz gelimi ed-Debûs'nin (ö. 430/1039) *Takvîmu'l-edille*'si gibi bazı eserlerde temyiz ve temyiz dönemleri işlenirken kişinin mülk sahibi olmasını sağlayan zimmet teorisine değinilmiştir. Geniş bilgi için bk.: ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille*, 432

Hukukunda Mülkiyet isimli çalışması bu konuda öne çıkan çalışmalardan bir kaçıdır. Arap dünyasında mülkiyetle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Mülkiyetin kategorilerinden biri olan “Milkü’l-Menfaa Bilâ ‘Ayn” kavramı açık şekilde ele alan Hasan Hacak’tır. Onun “İslam Hukukunda İrtifak Hakları ve İlgili Kavramların Gelişimi” adlı çalışması ile “İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi” isimli doktora çalışması konumuz açısından önemli olduğunu, menfaat mülkiyetine değindiğini belirtmemiz gerekir. Bununla birlikte doğrudan “Milkü’l-Menfaa Bilâ ‘Ayn” ile ifade edilen mülkiyeti konu alan müstakil bir makaleye rastlayamadık.

Bu çalışma, İslâm hukukçularının, menfaati eşyayının fiziki varlığından ayrı düzlemde ele alarak tasavvur ettikleri, mülkiyetin ayrı bir kategorisi olan milkü’l-menfaa bilâ ‘ayn’ı (menfaat mülkiyeti) dikkatlere sunması açısından önemli bir çalışmadır. Bu genel girişten sonra mülkiyetin tanımı ve çeşitleri genel olarak ele alınacak akabinde klasik literatür esasa alınarak çalışmanın konusu olan milkü’l-menfaa bilâ ayn’ı konusuna geçilecektir.

1. Genel Olarak Mülkiyet ve Kısımları

Mülkiyet genel olarak “kişiyeye eşya üzerinde hâkimiyet sağlayan bir hak”⁴⁰ diye tanımlanır. Sahip olunan şey –maddi olsun olmasın- üzerinde en geniş yetki veren aynı bir haktır.⁴¹ Bu hak türü mâlike sahip olduğu eşya üzerinde hâkimiyet kurma, elinde bulundurma, kullanma, onda rehnetme, devretme gibi hukuki tasarruflarda bulunma yetkisi verir.⁴²

İslâm hukukçuları, mülkiyeti, klasik literatürde sıklıkla kullanılan ve aynı hakka denk gelen “milk” kavramını irdeleyerek değerlendirmişlerdir. İslâm hukukunda milk, eşya üzerinde tam bir hâkimiyet sağlayan ve sahibine en geniş yetkileri sağlayan bir hak türüdür.⁴³ Milk, irtifak haklarını ve irtihan haklarını da içine alan üst bir kavramdır. Her ne kadar eşya dışındaki bazı şeyler üzerindeki hâkimiyeti ifade eden bir kavram olarak kullanılmakla birlikte teknik anlamda milk, sadece eşya üzerindeki hâkimiyeti ifade eder. Klasik literatürde oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olan “milk” kavramı, pozitif hukuktaki “aynı hak”a denk gelir.⁴⁴

Milk, mâlike en geniş yetkileri sağlayan bir hak türüdür. Mâlik, mülkü üzerinde dilediği gibi tasarruf edebilir. Tasarruf yetkisi, hakkın konusu olan nesneyi kullanma (usus), semerelerinden istifade etme (fructus) ve malı tüketme

40 A. Şeref Gözübüyük, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2009), 129.

41 Eren, *Mülkiyet Hukuku*, 16.

42 Eren, *Mülkiyet Hukuku*, 16.

43 Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü’r-râ’ik* (Kahire: y.y., 1311), 5/ 278; Alau’d-Din Ebi Bekr b. Suûd el-Hanefi el-Kâsâni, *Bedâiyü’s-Sanâyi’ fi Tertibi’ş-Şerâi’* (Beyrut: Dâru’l-İhyâi’t-Turâsî’l-Arabi, 2010), 5/107; el-Karâfi, *el-Furûk*, 3/364-366

44 Ebü’l-Ferec Zeynüddin Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Hanbelî İbn Receb, *Takrîrü’l-kavâ’id ve tahrîrü’l-fevâ’id* (Kahire: Dâru’l-İbn Affân, ts.) 2/ 189; Hasan Hacak, “Milk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 30/62-64.

(abusus) yetkilerini kapsar.⁴⁵ Bu yönüyle İslâm hukukundaki milk kavramıyla Roma hukukunda evrilerek gelen “mülkiyet” (mutlak ayni hak) kavramı arasında benzerlik vardır.⁴⁶ Zira Kara Avrupası hukuk sistemlerinde ayni hak, mutlak ayni hak (mülkiyet) ve sınırlı ayni hak (irtifak hakları, rehin vb.) şeklinde iki kategoride ele alındığı gibi milk kavramı da klasik literatüründe mutlak milk ve sınırlı (nakıs) milk şeklinde iki kategoride ele alınmıştır. Beşerî hukuktaki mutlak ayni hak (mülkiyet) mutlak ve kâmil mülkiyet ifade eden “milku’l-‘ayn ve’l-menfaa” kavramına denk geldiği görülmektedir.

İslâm hukukunda mutlak ‘aynî hak olup, bir nesnenin hem rakabesini hem menfaatini içeren tam mülkiyet, “milk”e denk gelmektedir. Tam mülkiyetten ihtiraz olan nakıs mülkiyet ise bu yetkilerden sadece birini içeren mülkiyettir. Bu da kendi arasında sadece ‘ayn mülkiyeti, sadece menfaat mülkiyeti (şahsî intifa) ve ‘aynî intifa (irtifak hakları) olmak üzere üç kısma ayrılır.⁴⁷

Klasik literatürde malın hem ‘aynını (rakabe) hem menfaatini kapsayan ve “tam mülkiyet” olarak ifade edilen mülkiyetin (ملك العين و المنفعة) muhtevası ve mahiyeti konusunda fazla bir tartışma mevcut değildir. Bununla birlikte klasik literatürde kimi durumlarda ivazlı ya da ivazsız bir sözleşmeyle elde edilen kimi durumlarda ise yararlanma iznini ifade eden tek taraflı bir irade beyanından doğan menfaat mülkiyetinin mahiyeti ve muhtevası konusunda ise oldukça zengin bir birikim vardır. Mülkiyetten sonra en geniş muhtevaya sahip mülkiyet türü menfaat mülkiyetidir. Bu mülkiyet türü, bir malın kiralananmasından, irtifak haklarından hatta bir insan emeğinin kiralananmasına varıncaya kadar geniş bir alanı kapsamaktadır.⁴⁸

İslâm bilginleri mülkiyeti sadece eşyanın/nesnenin fiziki varlığına hasretmemeleri ve iktisadi değerleri; “‘ayn” (malın atomlardan oluşan fiziki varlığı) ve “menfaat” (malın üzerinde tahakkuk eden yarar) diye ikili bir kategoride ele almaları önemli sonuçlar meydana getirmiştir. İktisadi değerlerin; “milku’l-‘ayn” ve “milku’l-menfaa” şeklinde ikili bir kategoride ele alınması, yararlanma yönünün nesneden bağımsız olarak tasavvuruna imkân sağlamış ve yeni hak türlerinin oluşmasının önünü açmıştır. Bu ayırımı göre menfaat hakkı, ‘ayn gibi mekânda sabit olan bir varlığa sahip olmamakla birlikte, onun gibi müstakil ve müşahhas bir varlık kategorisidir. Bu ayırım literatürde milku’l-‘ayn ve milku’l-menfaa terimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

45 Tasarruf; nesneyi zilyetliğinde bulundurma, kullanma, yararlanma, semerelerini alma, tüketme ve yok etme gibi maddî fiilleri ve nesnenin mülkiyetinin başkasına geçirilmesi ya da sınırlı ‘aynî haklarla yüklenmesi gibi hukuki işlemleri kapsar. Bülent Köprülü-Selim Kaneti, *Sınırlı ‘Aynî Haklar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972), 3.

46 Selahattin Sulhi Tekinay, *Eşya Hukuku* (İstanbul: y.y., ts.), 244.

47 Abdulkerim Zeydân, *el-Medhal li-Dirâseti’l-Şeriatil-İslâmiyye* (Beirut: Muessetu’r-Risâleti Nâşirûn, 2011), 214.

48 Hasan Hacak, “İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 194.

İslâm hukukunda özel bir anlama işaret eden “menfaat” kavramı galle ve beşerî hukuktaki fayda/yarar kelimesinden farklı bir kavramdır. Galle taşınır-taşınmaz her türlü malın hukuki ve tabii semelerini ifade eder.⁴⁹ Beşerî hukuktaki fayda ise bireyin ya da toplumun bir nesneden elde ettiği, kendi yararına olan iktisadi kazanç, kişisel haz olup menfaatle kesiştiği alanlara sahip olmakla birlikte daha ziyade şahsi istifaya benzemektedir.⁵⁰ İslâm hukukçularının mülkiyetin bir kategorisi olarak ele aldığı menfaat, hukuki işlemlere konu olan, iktisadi değeri bulunan bir haktır. Menfaat kimi durumlarda bir nesneyle bağlantılıyken kimi durumlarda nesneden bağımsızdır.

Çalışmanın takip eden kısmında İslâm hukukçularının “milku'l-menfaa bilâ 'ayn” terimiyle ifade ettikleri ve genel anlamda bir 'ayna taalluk eden, noksan (zayıf) mülkiyetin bir kısmını oluşturan tam mülkiyet dışındaki hak türleri, Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) ifadesiyle menâfi⁵¹ konusu ele alınacaktır.

2. Menfaat Kavramı

Menfaat mülkiyetinin mahiyeti hakkında bilgi vermeden önce menfaatin sözlük ve terim anlamı, yakın anlamlı kavramlar hakkında bilgi vermekte yarar vardır.

2.1. Menfaatin Sözlük Anlamı

Menfaat, sözlükte “nef” (fayda) kökünden türeyen bir kelimedir. Nef sözlük anlamı itibariyle, “fayda, hayır, insanı iyiye ulaştıran şey, işe yarama, yarar, kâr” anlamlarına geldiği görülür.⁵² Kişinin birtakım çabalarla elde ettiği bilimsel ya da maddi kazanç da “fayda” terimi ile ifade edilir ki bu terim “menfaat” anlamına gelen “nef” kökünden türemiştir.⁵³

Dinî literatürde menfaat kelimesi kimi durumlarda “maslahat”ın eş anlamlısı olarak sözlük anlamına yakın kimi durumlarda ise hukuki bir terim olarak kullanılır. Maslahat kelimesi sözlük anlamı itibariyle; iş, buyruk, önemli iş, dirlik düzenlik anlamlarına gelir.⁵⁴ Sözlük anlamı itibariyle bu kelime menfaat kelimesine yakın bir anlama sahiptir. Maslahat kelimesi “faydaya ulaştıran amaç” ve “aracın gerçekleştireceği amaç” anlamında mecazi ve hakiki olmak üzere iki anlamda

49 Ahmet Akgündüz, “Galle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/338-339.

50 ez-Zerkeşî'nin menfaatlerin (menâfi) iktisabını 'ayna ya da mücerret akde bağlı olarak değerlendirmesi buna örnek gösterilebilir. Bk.: Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id* (Kuveyt: y.y., 1982), 3/229.

51 ez-Zerkeşî menâfi'î geniş bir çerçevede değerlendirmiştir. O bu başlık altında icâre gibi milku'l-menfaa'yı kazandıran akde yer verdiği gibi hakku'l-memer gibi hukuk (sınırlı 'ayni hak/irtifak hakkı) da yer vermiştir. Bk.: ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id*, 3/229.

52 Ali Muhyiddin Karadâğî, *Mukaddime fi'l-Mâl ve'l-İktisâd ve'l-Milkiyye ve'l-Akd* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2009), 191.

53 Ahmet Ünsal, *İslâm Hukukunda Fayda*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 6.

54 Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru'l-Sadir, 2011), 8/267.

kullanılır. Maslahatın “aracın gerçekleştireceği amaç” şeklindeki hakiki anlamı menfaatin anlamına yakındır.⁵⁵ Mecelle'nin “Def-i mefsedet celb-i menâfi'den evlâdir.”⁵⁶ şeklindeki külli kaidesinde menâfi' kelimesi menfaat kelimesinin çoğulu olup genel anlamdaki faydayı ifade etmektedir.⁵⁷

Menfaat kelimesi âyet ve hadislerde sözlük anlamına yakın bir anlamda⁵⁸; “dünyevi fayda”dan daha geniş bir anlamda “uhrevî fayda” anlamında kullanılmıştır.⁵⁹ Kelimenin hukuki terim anlamından uzak gündelik yaşamda ulaşılan menfaat anlamında kullanıldığını belirtmemiz gerekir.

Bir hukuk terimi olması dışında “menfaat” kelimesi sözlük anlamına yakın bazen şeriatın genel hedeflerini içeren maslahat kelimesine yakın bir anlamda bazen de “bir hazzın elde edilmesi ya da bir zarar ve elemin uzaklaştırılması” anlamında soyut ve genel bir anlam ifade eden bir kavram formunda kullanılmıştır.⁶⁰

2.2. Menfaatin Terim Anlamı

Borçlar hukuku alanında teknik bir terim olarak kullanılan menfaat, eşyanın kullanımından doğan faydaya işaret eder. Bu anlamda İslâm bilginleri menfaati hukuki bir terim olarak, “bir evde oturmak, bir aleti kullanmak ya da bir ata binmek eylemlerinde olduğu gibi bir nesnenin (‘ayn) kullanılmasıyla meydana gelen iktisadi fayda” diye tanımlamışlardır. Bu anlamıyla menfaat, ayn'ın (rakabe) mukabili olarak da kullanılmıştır.⁶¹

Menfaat kavramı insanın ve hayvanın emeğini de kapsayacak şekilde tanımlanmıştır: “Menfaat, tek başına varlığı olmamakla birlikte eşya ve çalışmasıyla mefaatin el-de edileceği varlık, var oldukça varlık potansiyeli olan, eşyanın kullanılması, insan ve hayvanın çalışmasıyla varlığı ortaya çıkan ve bunlar var oldukça yokluğu düşü-nülemeyen, eşya, insan ve hayvandaki arazî faydadır.”⁶²

İbn Arafe (ö. 803/1401) menfaatin ayndan bağımsız olamayacağını ifade ederek onu “elde edildiği şeye izafe edilmedikçe başka bir yolla kendisine işaret edilmesi mümkün olmayan, izafe edildiği şeyin bir parçası olmayan” diye tanımlamıştır.⁶³ ez-Zencânî (ö. 660/1262) de menfaati taalluk ettiği nesnenin

55 Muhammed Mustafa Şelebi, *Ta'lîlu'l-Ahkâm* (Beyrut: Daru'n-Nahdatu'l-Arabiyye, 1981), 279; Ünsal, İslâm Hukukunda Fayda, 6.

56 Mecelle, md. 30.

57 Hasan Hacak, “Menfaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/131.

58 Örnek olarak bk.: Hac 22/28; el-Bakara 2/241; Al-i İmran 3/14; en-Nisâ 4/ 77; Müslim, “Birr”, 157; Ebû Dâvud, “İlim”, 12.

59 Karadâğî, *Mukaddime*, 191.

60 Hacak, “Menfaat”, 29/131.

61 Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî el-Merginânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-Mubtedî* (Beyrut: Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, ts.), 5/101; Muhammed Emin İbn Âbidin, *Reddu'l-Muhtar alâ Durri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsâr* (Riyad: Dâru'l Âlemi'l-Kutub, 2003), 3/3; Ali Haydar Efendi, *Duraru'l-Hükkâm Şerhu Mecelletu'l-Ahkâm* (Beyrut: Dâru'l- Kutubu'l-İlmiyye, 2010), 3/ 413.

62 Yunus Araz, *İslam Hukukunda Menfaatin Tazmini*, (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 97; Yunus Araz, “İslam Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar”, *İLTED*, Erzurum 2/46 (2016), 81-129.

63 Ebû Abdillâh Muhammed el-Ensârî er-Rasâ; *Şerhu Hudûdi İbn Arafe* (Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâm, 1993), 396.

faydayı temin edecek vaziyette bulunması olarak ele almıştır. Ona göre yararlanılacak nesne bütün yönleriyle kendisinden beklenen yararı sağladığı takdirde menfaatten bahsedilir.⁶⁴

İslâm hukukçularının özel bir anlam yüklediği “menfaat” terimi, eşyanın hukuki ve tabii semerelerinden farklı bir kategoridir. İslâm bilginleri; ücret, kira gibi hukuki semereleri ile meyve, koyunun yünü ve sütü, gibi tabii semereleri, “galle” kelimesiyle ifade etmişlerdir.⁶⁵ Hukuki ve tabii semerler bir yönüyle nesnelere elde edilen menfaat olsa da İslâm bilginleri “menfaat mülkiyeti”yle eşyanın fiziki varlığından bağımsız soyut bir varlık kategorisini kastetmişlerdir.

3. Menfaat Mülkiyetinin Tanımı ve Mahiyeti

Menfaat mülkiyeti, konusu bakımından klasik literatürde “milku’l-menfaa bilâ ‘ayn” terimiyle ifade edilir.⁶⁶ İslâm hukukçuları menfaati bir mülkiyet türü bağlamında tanımlamış daha ziyade onun mülkiyet olduğunu gösteren özelliklerine değinmişlerdir. Bununla birlikte kimi âlimler menfaati mülkiyetin bir alt türü olarak doğrudan tanımlamışlardır. Kadri Paşa menfaat mülkiyetini şu şekilde tanımlamıştır: “Menfaat mülkiyeti, eşya mevcut hali üzere kaldığı sürece kuru mülkiyetine sahip olunmadan kullanma ve istiğlâl etme hakkıdır.”⁶⁷ Yukarıda da değinildiği gibi İbn Arafe ise menfaat mülkiyetini eşyanın kendisinden ayrı fakat onsuz tasavvur edilmeyen bir kategori olarak tasavvur etmiştir.⁶⁸

Menfaatin müstakil bir hak türü olduğu hukuki işlemlere konu olmasından anlaşılır. Malın yararlanma yönünü konu alan kira, iare ve vakıf gibi akitlerde akde konu olan şey malın kendisi değil, menfaattir. Keza mal gasp edildikten sonra malın geri alınması durumunda malın menfaatinin tazmine konu olması yararlanmanın bağımsız bir hak türü şeklinde tasavvur edildiğini gösterir.⁶⁹ Her ne kadar menfaat müstakil bir hak türü olarak tasavvur edilse de kapsam açısından tam mülkiyet değil, eksik bir mülkiyettir.⁷⁰ Zira menfaatin maliki, menfaatin üzerinde gerçekleştiği malı her türlü hukuki işleme konu edemez. Ödünççü ödünç aldığı malı başkasına satamaz, kiracı malı üçüncü kişilere ödünç veremez.

Menfaat mülkiyeti, malın kendisine (ayn) sahip olmadan, fiziki varlığına zarar verecek tasarruflara girişmeden ilgili malı kullanma ve ondan yararlanma hakkı olduğundan, menfaat mülkiyeti sağladığı yetki bakımından nakıs mülkiyetin bir türüdür. Zira bu mülkiyet türünde malın kendisi (‘ayn/rakabe) başkasına

64 Ebü'l-Menâkib Şihâbüddin Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtyâr ez-Zencânî, *Tahrîrû'l-fürû' 'ale'l-uşûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 225.

65 Karadâğî, *Mukaddime*, 192; Muhammed Sellâm Medkûr, *Medhal li'l-Fikhi'l-İslâm* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Hadis, 1996), 490.

66 ez-Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id*, 3/ 227

67 Mahmud Kadri Paşa, *Kitâbu Mürşidu'l-Hayrân İlä Ma'rifeti Ahvâlil-İnsân* (Bulak: y.y., 1891), md. 13.

68 Hacak, “Menfaat”, 29/131-134.

69 Hasan Hacak, “Mal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/463.

70 Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/381.

menfaati ise bir başkasına aittir. Malın kendisi ve menfaati ‘aynı anda bir kişinin mamelekinde değildir.⁷¹ Menfaat mülkiyeti tabiatı icabı bir malın ‘aynına sahip olmayı gerektirmez.⁷²

Menfaat mülkiyeti kullanma ve istiğlâl olmak üzere iki hakkı kapsamaktadır. Yararlanma hakkı kimi durumlarda doğrudan kişisel kullanma niteliğinde olur. Bu hak türü bir meskenden yararlanma şeklinde olup prensip olarak şahsî intifa hakkı diye ifade edilir.⁷³ Kimi durumlarda ise kira akdinde olduğu üzere bir malın gelirinden yararlanma şeklinde (istiğlâl) kendini gösterir.⁷⁴

Menfaat mülkiyetini müstakil ele almasını sağlayan düşünce İslâm hukukçularının nesnelere ‘ayn-menfaat şeklinde ikili bir ayırıma tâbi tutması, eşya ile ilgili atomcu evren anlayışına sahip olmasıdır. Bu anlayışa göre varlık; cevher-araz şeklinde iki kısma ayrılır. Buna göre eşyanın fiziki varlığı (ayn) cevher, menfaati ise arazdır.⁷⁵ Eşyanın rengi, şekli, hareketi, bulunduğu durum onun arazını oluşturmaktadır. Menfaat de eşyanın fiil ve hareketi olduğundan o da arazdır.⁷⁶ Ata binmek, evde oturmak, ödünç aldığı bir aleti kullanmak fiili ve hareket olduğu için arazdır. Bu tür fiiller ve durumlar, ‘ayn üzerinde kesintisiz şekilde meydana gelmez. Meydana geldikten hemen sonra yok olur; yok olduktan sonra tekrar meydana gelir.⁷⁷ Bu anlayışın bir sonucu olarak bir kişi bir nesnenin kendisine sahip olmadan onun menfaatine mâlik olabilir.

İslâm hukukunda ister menkul ister gayrimenkul olsun rakabesi olmaksızın bir malın temellükü ve temliki caizdir. Bu şekilde tahakkuk eden mülkiyeti bazı bilginler “nakıs mülkiyet” diye isimlendirmişlerdir. Menfaat mülkiyeti, yalnızca bir nesnenin kendisinden ve semerelerinden yararlanmayı kapsamaktadır. Malın rakabesine sahip olmayı kapsamadığı için İslâm hukukunda “noksan/eksik mülkiyet”in bir türü şeklinde tasavvur edilmiştir.⁷⁸ İslâm hukukunda mülkiyet sadece maddi (fiziki) varlıklara sahip olmaya hasredilmemiştir. İslâm hukukçularına göre mülkiyet hakkı nesnelere üzerinde kurulabildiği gibi nesnelere yararlanma yönü üzerinde de kurulabilir.⁷⁹

Menfaat mülkiyeti bedelli ya da bedelsiz temlik edilebilir. Fakat menfaat mülkiyeti bir şahsın varlığına bağlı olduğundan kural olarak süre sınırlandırılmasına

71 ez-Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id*, 3/ 227

72 M. Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Yayınları, 2015), 337.

73 Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Mesâdiru'l-Hak fi'l-Fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: y.y., 1998), 1/33-34.

74 Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Milkiyye ve Nazariyyetu'l-Akd fi Şeria'ti'l-İslâmiyye* (b.y.: Dârü'l-Fikri'l-Arabiyye, 1976), 78.

75 Hasan Hacak, *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi: Kelam-Fıkıh İlişmesine Dair Bir Analiz* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 93; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mesbût* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.), 15/79-80.

76 Hacak, *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi*, 93; ez-Zencâni, *Tahrîcu'l-Furû'*, 226.

77 Hacak, *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi*, 93; es-Serahsî, *el-Mesbût*, 11/ 78, 80; ez-Zencâni, *Tahrîcu'l-Furû'*, 225.

78 Ali el-Hafîf, *el-Milkiyye fi Şeria'ti'l-İslâmiyye* (Beyrut: y.y., 1990), 23.

79 Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 337.

müsaait olmayan bey' ve hibe gibi akitlere konu olmaz. Çünkü bu iki akit belli bir süreyle sınırlı değildir. Oysa menfaat mülkiyeti kimi durumlarda malın sahibi kimi durumlarda ise malın kendisiyle ilintilidir.⁸⁰

Menfaat mülkiyeti kural olarak zaman, mekân ve yararlanma şekliyle sınırlıdır. Menfaati konu olduğu hukuki işlemler sınırlıdır. Bir malın sonsuza kadar ödünç ya da kiraya verilmesi mümkün değildir.⁸¹ Fakat mülkiyet hakkı sınırsız olup mutlaklır.⁸²

Menfaat mülkiyeti, tam mülkiyet gibi tazmine konu olmaya müsaait bir mülkiyet türüdür. Kira, ödünç gibi meşru bir gerekçeyle yararlananın elinde bulunan mal emanet hükümlerine tâbidir. Taksir ve teaddî olmaksızın mal zayi olursa ne malın kendisini ne de menfaatini tazmin eder.⁸³ Taksiri ya da ihmali bulunduğu durumlarda malın kıymetini tazmin etmek zorundadır. Zira malın menfaatini konu alan akitlerde maldan yararlanan malı olduğu gibi, diğer bir ifadeyle kullanım şekline uygun bir şekilde sahibine teslim etme sorumluluğu altındadır.⁸⁴

Menfaat mülkiyetinin mahiyetiyle ilgili bir diğer husus, ilintili olduğu malın bakım giderlerinin malın konu olduğu akde göre değişmesidir. Menfaatin bedelli olarak temlik edildiği kira akdinde malın bakım giderleri mal sahibine; bedelsiz temlik edildiği ariyet akdinde ise müsteire (ödünç alan) aittir.⁸⁵

3.1. Hanefilere Göre Menfaat Mülkiyeti

Yukarıda zikrettiğimiz, menfaat mülkiyetinin müstakil olarak tasavvur etmesine imkân sağlayan 'ayn-menfaat ayrımı bütün mezheplerde benzer şekilde değerlendirilmemiştir. Hanefî mezhebine müntesip hukukçuların büyük çoğunluğunun genel yaklaşımında 'ayn-menfaat ayrımı belirgin değildir.

Bunun temel sebebi onların mülkiyetin konusu olan malın tanımında aranabilir. Zira Hanefiler fiziki bir varlığa indirgeyerek malı şu şekilde tanımlamışlardır: "İnsan tabiatının ilgi duyduğu ve ihtiyaç zamanı için biriktirilmesi (iddihar) ve temellükü mümkün olan şeydir."⁸⁶ Hanefilerin anlayışına göre bir şeyin "mal" kabul edilmesi için biriktirilebilir olması gerekir. Bu yaklaşıma göre gayri maddi olan menfaat, mal kabul edilemez ve hukuki güvenceye kavuşamaz. Günümüzde gayri maddi birçok şey biriktirilmekte ve akitlere konu olabilmektedir. Güneş ve rüzgâr enerjisi biriktirilmektedir. İnsanın tabiatı bu tür şeylere karşı bir meyli

80 el-Hafif, *el-Milkiyye*, 25.

81 Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdırhaman el-Hanefî Haskefî, *Dürrü'l-Muhtâr Şerhi Tenvîru'l-Ebsâr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 2/349; Ebu'n-nasr, *el-Milkiyyetu ve Nazariyyetü'l-akd fi Ş-Şeriatü'l-İslâm*, 82.

82 İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2005), 2/ 349.

83 el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/349; Ahmed Ferrâç Huseyn, *el-Milkiyye*, 81.

84 el-Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, 2/349.

85 Ahmed Ferrâç Huseyn, *el-Milkiyye*, 81.

86 İbn Abidîn, *Reddu'l-muhtar*, 4/3.

ya da bu şeylerden kaçınması söz konusu değildir. Dolayısıyla fiziki bir varlığa sahip olmamakla birlikte iktisadi değer taşıyan şeyler ve değerli zehirler, kimyevi ilaçlar gibi insanın meyletmediği kıymetli ürünlerin durumu dikkate alındığında Hanefîlerin tanımının güncelliğini yitirdiği söylenebilir.

Hanefîlere göre menfaatler sabit ve kesintisiz bir mahiyette olmadığı için ma'dûm kategorisindedir.⁸⁷ Var olmadan bir şeyin iktisadi değerinden söz edilemez. Bundan dolayı menfaat mal değildir. Menfaatin mal olarak görülmemesinin bir diğer sebebi kesintisiz bir şekilde varlığını sürdürmediğinden ihrâz edilememesidir. Muhrez olmayan bir şeyin akitlere konu olması diğer bir fadeyle iktisaden var olması mümkün değildir.⁸⁸ Bu anlayışa göre "menfaat" malın kendisinden bağımsız olacak şekilde "mütekavvim mal" sayılmaz, diğer bir ifadeyle hukuki işlemlere konu olabilecek bir nitelikte görülmez.⁸⁹

Hanefîler mülkiyet hakkını nesnenin fiziki varlığına indirgeyen bir düşünceye sahip olmuşlardır. Bu anlayışa göre bir şeyin milk/ayni hak olabilmesi için nesne olması gerekir. Ayni hak ancak 'aynlar üzerinde kurulabilir. Bir şeyin mal olması ancak iktisadi bir değere sahip olması ve ihrâz altına alınmış olmasına bağlıdır. Bununla birlikte Hanefîler kira akdine konu olması, yetim ve vakıf mallarının gasp edildikten sonra gelirlerinin durumu gibi bazı hallerde madumun ayni haklara konu olmayacağı genel kuralından (kıyas) ayrılarak menfaati mal kabul etmişlerdir. Fakat Hanefîlerin bazı sınırlı hallerde menfaati mal kabul etmesi hukuki işlemin mevcut olduğu durumlara şamil olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hanefîlere göre taraflardan birinin vefatıyla kira akdi sona ermekte, "milkul'l-menfaa" mirasçılara intikal etmemektedir.⁹⁰

Hanefîlerin malın menfaatini uzun bir süre mal kabul etmemesi, ticari hayatta bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁹¹ Mecelle'ye de hâkim olan menfaatlerin mal kabul edilmemesi anlayışı, daha sonraları değişime uğramıştır. Nitekim Osmanlı Usûlu Muhâkemat-ı Hukuk Kânunu'nun 64. maddesi uyarınca "menfaat" mal kabul edilmiş; böylece menfaatin mal kabul edilmemesi sonucu oluşan problemler ortadan kaldırılmıştır.⁹²

Teorik yaklaşımların aksine bazı Hanefîlerin uygulamada menfaat mülkiyetini dikkate aldıkları görülür. Bazı Hanefî âlimler menfaat mülkiyetini farklı şekillerde ele almış ve cumhurun genel görüşüne yakın bir yaklaşım şekli ortaya koymuşlardır. Söz gelimi İbn Nüceym (ö. 970/1563) malın menfaatini, "bedelli ya da bedelsiz olarak sahibine bir şeyden bizzat kendisi yararlanma ya

87 Ebû İshâk İbrâhim b. Müsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2013), 3/164.

88 Ali Haydar, *Duraru'l-Hükkâm*, 1/795.

89 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 15/79.

90 ez-Zencânî, *Tahricu'l-furu'*, 234; Ali Haydar, *Duraru'l-Hükkâm*, 1/795.

91 Muhammed Mustafâ Şelebî, *Medhal fi Fikhi'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru'l-Câmi'yye, 1985), 331-332.

92 Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2007), 195.

da başkasını yararlandırma yetkisi veren bir hak türü⁹³ diye tanımlayarak teori düzeyinde menfaat mülkiyetine yakın bir yetki olan şahsi intifanın varlığını işaret etmiştir. Mergînânî (ö. 593/1197) ise menfaatin tıpkı “a’yân” gibi mülkiyete konu olabileceğini, a’yân gibi bedelli ve bedelsiz temlik edilebileceğini belirterek sonuç itibarıyla diğer üç mezhebin anlayışına benzer bir yaklaşım sergilemiştir.⁹⁴

3.2. Cumhura Göre Menfaat Mülkiyeti

Fakihlerin çoğunluğu Hanefiler gibi “iddihar” ve “ihraz edilmiş” olmayı malın şartlarından kabul etmediği için kiralanmış bir evde oturma, ödünç alınmış otomobili ve alet edevatı kullanma gibi menfaatleri hukuken mal kabul etmişlerdir. Onlara göre malın temel ölçütü fiziki olması değil, şeran yararlanılabilir ve iktisadi bir kıymeti haiz olmasıdır.⁹⁵ Fiziki bir varlığa sahip olmayı malın şartı kabul etmeyen fakihlerin çoğunluğu ayn-menfaat ayrımını esas alarak menfaatler üzerinde milke benzer yetkilerin sabit olabileceğini dolaylı olarak kabul etmişlerdir. Buna göre malın menfaatine mâlik olan kişi, tıpkı aynı hak sahibi gibi mülkiyet üzerinde bütün haklarını kullanabilmekte ve hakkını herkese karşı ileri sürebilmektedir.

Cumhura göre ‘ayn üzerine kurulabilen haklar ve hukukî işlemler menfaatler üzerinde de kurulabilir. Ayn ile menfaat denktir. Araz olan menfaat cevher olan ayna yaklaşmaktadır. Hatta eşyadan beklenen menfaat, eşyanın kendisinden daha değerlidir. Ekonomik açıdan bir nesneyi edinmenin temel gerekçesi kendisinden beklenen faydayı sağlamak olduğundan menfaat eşyanın fiziki varlığından daha ön plana çıkabilmektedir.⁹⁶

Cumhur ulemanın yaklaşımına göre menfaat-‘ayn denkliği menfaatin tıpkı eşyanın kendisi gibi hukuki işlemlere konu olmasını sağlamıştır. Çoğunluğa göre kira akdinin konusu menfaattir. Menfaatler nominal olarak ölçülen mâli hak kabul edildiği için menfaatin rehni câiz görülmüştür. Menfaatin rehni için hukukî kabz yeterli görülmüştür.⁹⁷ Menfaatin mal kabul edilmesi anlayışı, konusu milku’l-menfaa olan bir hukuki işlemin sona ermesinden sonra da devam etmiştir. Menfaatin vasiyeti ve taraflardan birinin vefatıyla kira akdinin sona ermemesi ve akdin hükümlerinin vereseyle intikali anlayışı kabul edilmiştir.⁹⁸

93 Zeynu'l-Âbidin b. İbrâhîm İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir 'Âlâ Mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, thk. Abdü'l-Kerîm Fudayl (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2011), 353.

94 el-Mergînânî, *el-Hidâye*, 5/101.

95 Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fûrû'î fi'khi's-Şâfi'iyye*, thk. Muhammed Hasan İsmâîl, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010), 327; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6/7; Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id il-fikhi*, 3/222; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şeria* (Mekke: Dâru'l-marîfe, ts.), 2/17.

96 Hacak, *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi*, 93; Alauddin Ebî Hasan Ali b. Süleymân el-Merdavî, *el-İnsâf fi Ma'rifeti Râcih min Hilâfi alâ Mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel* (Riyad: y.y., 1955), 3/155.

97 Halil b. İshâk b. Ya'kûb el-Mâlikî Sidi Halil, *Muhtasar fi'l-Fikh alâ Mezhebi İmam Mâlik b. Enes* (Paris: y.y., 1755), 143; Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî es-Sâvi, *Belağatu's-Sâlik li Ekrabi'l-Mesâlik* (Şerhu's-Sağır alâ Akrebi'l-Mesâlik İlä Mezhebi'l-İmâm Mâlik'in içinde) (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 3/303.

98 es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 327; ez-Zencânî, *Tahricu'l-furu'*, 231-234.

Görüldüğü gibi cumhur ulema hukukî işlemlere konu olması bakımından 'ayn-menfaat arasında bir fark görmemiştir. Bu bakış açısına göre menfaat tıpkı 'ayn gibi hukuki işlemlere konu olabilir. Menfaatler gerek akitlerde gerekse akit dışındaki işlemlerde fiziki varlığa sahip nesne şeklinde tasavvur edilmiştir. Bu yüzden nesnelerin konu olduğu bütün akitler menfaatler de konu olabilmıştır.⁹⁹

Menfaat 'ayna taalluk etmesine ve nesnenin kendisi olmadan tasavvur edilmesi olanaksız olmasına rağmen iktisadi olarak ondan bağımsız bir hak türüdür. Menfaat bir araz olmakla beraber her an yenilenir. Fakat arazın kesintili olarak var olması ma'dûm olmasını gerektirmez. Menfaatler gerçek anlamda olsa bile hükmen mal sayılır.¹⁰⁰

Hanefilerin 'ayn-menfaat ayrımı menfaatin nisbi olduğu, müstakil bir varlığı olmadığı sonucunu doğururken diğer üç mezhebin 'ayn-menfaat ayrımı menfaate müstakil bir varlık olma niteliği atfetmiştir. Hatta Mâlikiler a'yân ile menfaatin temellüke elverişli olması bakımından menfaatin daha güçlü bir hak türü olduğunu iddia etmişlerdir. Mâlikilere göre menfaat mülkiyeti 'ayn mülkiyetinden daha güçlüdür. Dahası 'ayna mâlik olan sadece Allah'tır. İnsan gerçek anlamda 'ayna mâlik olamaz. İnsan 'ayn üzerine hâkimiyet kurmaz. Onun hâkimiyeti sadece yararlanabildiği oranda menfaat üzerinde gerçekleşir.¹⁰¹

Menfaatin 'ayna göre daha düşük bir derecede kabul edilip edilmemesi menfaatin tazminiyle ilgili görüşleri etkilemiştir. Hanefilerle cumhur arasında gasp edilen bir malın menfaatinin tazmini konusunda görüş ayrılığı vardır. Hanefilere göre menfaatler ma'dûm olduğundan gasp ve itlafı mümkün değildir.¹⁰² Cumhur ulemaya göre ise 'ayn ve menfaat arasında bir fark olmadığı için itlafı halinde 'ayn tazmin edildiği gibi 'ayna taalluk eden menfaatin de tazmin edilmesi gerekir.¹⁰³

4. Hukuk Tarihi Açısından Ayn-Menfaat Ayrımı

İslâm hukukçularının malî bütüncül bir bakış açısıyla 'ayn-menfaat şeklinde ikili bir ayırımla ele almaları İslâm hukukunun mülkiyete bakışının orijinal bir yönünü teşkil etmektedir. İslâm hukukçularının iktisadi gelişmeler bakımından erken sayılabilecek bir dönemde fiziki bir varlık olan "mal" kelimesi üzerindeki tetkikleri dikkate değerdir. Eşyanın fiziki varlığına bağlı olmakla birlikte ondan ayrı tasavvur edilebilen menfaatin müstakil bir hak şeklinde tasarlanmış olması yeni hak türlerinin belirlenmesine imkân sağlamış; bu konudaki hukuki yorumlara yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

99 el-Karâfi, *Furûk*, 1/331-332.

100 el-Karâfi, *el-Furûk*, 1/331-332; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 532; ez-Zencânî, *Tahrircu'l-furu'*, 225; ez-Zerkeşi, *el-Mensûr fi'l-kavâ'id*, 2/402.

101 Medkûr, *Medhal*'den naklen, 2 nolu dipnottaki açıklamalar, 483.

102 Kemaluddîn Muhammed b. Abdîrahman es-Sivâsî el-İskenderî İbnu'l-Hümâm, *Tekmiletu şerhi fethi'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 9/355.

103 Hasan Hacak, "Menfaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/134.

Roma Hukuku ve ondan neşet eden Kara Avrupa'sı hukuk sistemlerinin eşyaya bakışı İslâm hukukunun eşyaya bakışından belirgin bir şekilde ayrılır. Batı kaynaklı hukuk sistemlerinde satım akdinde olduğu gibi kira akdinde de akdin konusu malın/eşyanın fiziki varlığıdır. Bunun yanı sıra Roma hukukunda görülen, maddi-gayri maddi mal ayırımı da İslâm hukukundaki 'ayn-menfaat ayırımına benzememektedir. Maddi mal-gayri maddi mal ayırımı, eşya hukuku ile fikri hukukunun sınırlarını belirlemeye yönelik bir ayırmadır. Fikir ve sanat eserleri üzerinde bir tür 'aynî hak benzeri yetkinin varlığı kabul edildiğinden bunların gayri maddi mal olduğundan bahsedilir. Dolayısıyla eşya hukuku maddi malları; fikri hukuk ise bu tür hakları konu edinir.¹⁰⁴

Roma hukukunda eşya hukukunun konusu aynı haklardır. Roma eşya hukukunda "hak" kavramı katı bir şekilde eşyanın fiziki varlığı üzerinde ele alınmaktadır. Eşya hukukunun konusu eşya üzerindeki haklar ile kişinin eşya ile olan doğrudan ilişkilerle sınırlıdır. Eşya hukuku oldukça şekilseldir. "Eşya üzerindeki hakların konusu, üzerinde hâkimiyet tesis edilebilen, sınırları belli, hukuken bağımsız nitelikte maddî mallardır."¹⁰⁵

İslâm hukukçularının müstakil bir hak çeşidi olarak tasavvur ettiği menfaat kavramı hukuk felsefesi tarihinde mülkiyetin temellendirilmesi çerçevesinde ele alınan "menfaat teorisi" ya da "fayda ilkesi"nden de farklıdır. Menfaat teorisine göre hakkın temeli menfaattir. Hukukun temel amacı menfaati teminat altına almaktır. Bu teoriye göre, menfaat yalnızca para ile ölçülebilen maddi şeyleri kapsamaz. Manevi menfaatler, özgürlükler, dokunulmazlıklar da menfaatin kapsamını oluşturur. Bunun yanında, maddi olsun manevi olsun her hak menfaat sayılmaz. Menfaatin hak sayılabilmesi için hukuk tarafından teminat altına alınması gerekir. Menfaat terimi, temelde bir düşüncüyü, bir görüş ve değer yargısını yansıtır. Menfaat kişiden kişiye ve konudan konuya değişir.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere menfaat teorisinde ele alınan menfaat kavramı, iktisadi olan olmayan bütün şahsi hakların temellendirilmesine yönelik felsefik ve ontolojik bir değerlendirmedir. İslâm hukukçularının ele aldığı menfaat kavramı ise hukuk düzeni tarafından korunan, kural olarak bir 'aynla (mal) ilgisi bulunan bir hak türüdür. Menfaat teorisinin merkezindeki menfaat kavramı İslâm hukukundaki karşılığı maslahattır. İslâm hukukçuları hakların felsefik ve ontolojik mahiyetini maslahat/makasid kavramı bağlamında ortaya koymuşlardır.

Fayda ilkesinin menfaati faydaya indirgeyen açıklamaları İslâm hukukçuların menfaat kavramı çerçevesindeki değerlendirmelerinden farklıdır. Fayda ilkesine göre kişisel ve toplumsal haz hakkın temelini oluşturur. Ferde ya da topluma fayda sağlayan hukuka uygundur.¹⁰⁷ Fayda ilkesinin temel argümanını oluşturan

104 Hacak, "Mal", 27/463; Belgin Erdoğmuş, *Roma Eşya Hukuku* (İstanbul: Der Yayınları, 2012), 1.

105 Erdoğmuş, *Roma Eşya Hukuku*, 1.

106 Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Yetkin Yayınevi, 1996), 132-133.

107 Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 264.

“fayda” kelimesi sözlük anlamı itibariyle “menfaat” kavramına yakın olsa da bu kelime İslâm hukukçularının bir hukuk terimi olarak ele aldığı menfaat kavramının içeriğini tam olarak karşılayamamaktadır. Bu kavram daha çok kişisel haz, günlük hayatta kişinin elde ettiği çıkar anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁸

5. Menfaat Mülkiyetine Yakın Mülkiyet Türleri

Gerek hukuki işlemlere konu olması gerek bir nesneden elde edilen fayda anlamındaki “menfaat”, İslâm hukukunda geniş bir anlam çerçevesine sahip bir terimdir. İslâm hukukunda elbiseyi kullanmak, bir evde oturmak gibi nesneden elde edilen yarar/fayda, nikâh akdiyle bir erkeğin kadından cinsel olarak yararlanması, yapma edimini yüklenmiş bir kişinin çalışmasından elde edilen fayda, bekçi köpeği, kirli yağlar gibi hukuki korumadan yoksun bazı nesnelere kullanımından doğan fayda “menfaat” kavramının içeriğini oluşturur.¹⁰⁹ Fakat bu sayılanlar menfaatin geniş anlamını oluşturur. Prensip olarak “Milku’l-menfaa”nın içeriğini oluşturan sadece hukuken mal sayılan nesnelere menfaatidir. Ev, elbise, alet-edevat gibi nesnelere menfaatleri hukuki işlemlere konu olduğunda üzerinde aynı hak/milk kurulabilir.

İslâm hukukunda bazı hallerde menfaat mülkiyeti bir nesneyle irtibatlı olmadan meydana gelir. Nikâh akdiyle bir erkeğin cinsel yönden bir kadından yararlanması da menfaatin bir türünü oluşturur. Bu düşüncenin bir sonucu olarak nikâh akdinin konusunun cinsel faydalanma (milku’l-intifai’l-bud’) olduğu kabul edilir. Nikâh akdi bir açıdan menfaat mülkiyetinin model akdi olan kira akdine benzetilmiştir.¹¹⁰ Bir eşyadan yararlanmak; bir fiil ve hareket olduğuna göre eşlerin birbirinden yararlanması da bir fiil ve harekettir. Hanefiler nikâh akdinin konusunun menfaat olduğunu kabul etmekle birlikte, bu menfaat türünü nesneye bağlı olan menfaatten ayırmak için onu “milku’l-mut’a” terkihiyle ifade etmişlerdir.¹¹¹

Doğrudan bir nesneyle irtibatlı olmayan bir diğer menfaat türü hür bir kişinin emeğinden yararlanmayla ortaya çıkan menfaattir.¹¹² Bir nesneden yararlanmak menfaat olduğu gibi hür bir kişinin emeğinden yararlanmak da menfaat olup aynı hak/milk niteliğindedir. Bu ise genelde bir kişinin akitle bir belirli bir işi yapmayı borçlanmasıyla gerçekleşir. Bu açıdan bir kişinin diğer bir kişiye karşı bir işi yapmayı borçlanmasını konu edinen akit, “bir işi yapmayı borçlanan kişinin emeğiyle ortaya çıkan menfaate mâlik olma’yı ifade eder. İslâm hukukunda kira akdinin nesneye ya da kişinin emeğine taalluk etmesi bakımından farklı şekilde isimlendirildiği görülür. Buna göre ‘aynî hak doğuran ve nesnenin menfaati

108 Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 264.

109 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *Ravzatü’l-fâlibîn ve ‘umdetü’l-müttakîn* (Riyad: Dâru’l-Alemi’l-Kutub, 2003), 5/13-14.

110 ez-Zencânî *Tahrîcu’l-furu’*, 192-196; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrahmân el-Mağribî el-Hattâb, *Mevâhibu’l-Celîl li Şerhi Muhtasari’l-Halîl* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1995), 4/224.

111 İbn Nüceym, *el-Eşbâh*, 3/85; İbn Âbidîn, *Reddu’l-muhtar*, 3/3.

112 Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû ‘şerhu’l-Mühezzeb* (Beyrut: y.y., 1413/1993), 5/13-14.

üzerinde gerçekleşen kira akdi “icâre-i ‘ayn”; hür bir insanın emeği üzerini konu alan kira akdi ise “icâre-i ademî” diye isimlendirmiştir.¹¹³

Menfaatlerin diğer bir kısmı maddi olan bir şeye taalluk eder. Bu tür menfaatlerin varlığı bizzat maddi bir şeyin varlığına bağlıdır. İcâre akdiyle elde edilen menfaatin varlığı kiralanan malın varlığına bağlıdır. Menfaatin bir kısmı ise sadece gayrimenkullere bağlıdır. İrtifak hakları bu kısmı teşkil eder. Üzerinde irtifak olan akar kimin mülkiyetine geçerse üzerindeki hakla birlikte geçer. Bu hakkın yok olması söz konusu değildir.¹¹⁴ Menfaatin “yapmama, engellememe” gibi sukûn ifade eden eylemlerden kaynaklanan örneği gayrimenkullere sıkı sıkıya bağlı irtifaklardır. Söz gelimi hâdim akar sahibinin iki kattan fazla yapmaması (manzara irtifakı) bundan yararlanan hâdim akar sahibi için menfaat mülkiyetidir.¹¹⁵

6. Menfaat Mülkiyetinin Edinme Yolları

Bu başlık altında yukarıda genel çerçevesi belirlenen ve gayri maddi bir mahiyete sahip olan “milku’l-menfaa bila ayn”ın iktisabına yer verilecektir. Bazı İslâm hukukçuları borçlar ve eşya hukukuyla ilgili bablarda konuyla ilgili detaylı bilgilere yer vermişlerdir.

Menfaat mülkiyetinin edinme yollarıyla ilgili biri İbn Receb (ö. 795/1393), diğeri Zerkeşî’ye (ö. 794/1392) ait olan iki adet genel tasnifin olduğu görülür. İbn Receb, menfaat mülkiyetini müebbed (süresiz) ve gayri müebbed (sürelî) olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir. Süresiz menfaat mülkiyetinin edinme yolları; vasiyet, vakıf ve haraç arazilerinin sahiplerine nispetle haracî arazilerdir.¹¹⁶ Süreyle sınırlı olanın ise icâre, satım akdinde mebi üzerinde istisna kılınmış yetkiler ve iktâ¹¹⁷, ariyet gibi geçici ve bağlayıcı olmayan işlemlerle elde edilen menfaatlerdir.¹¹⁸

ez-Zerkeşî ise menfaat mülkiyetinin iki yolla edinilebileceğini belirtmiştir. Ona göre menfaatler ya ayna bağlı ya da ayndan bağımsız olarak kazanılır. Menfaatin ayndan bağımsız şekilde kazanılması akitler ve vasiyetle gerçekleşir. Buna göre geçiş hakkı (hakku’l-memer) ve giriş koyma hakkı gibi irtifakların satımı, kira, vasiyet menfaatin kazanılmasını sağlar.¹¹⁹

113 Ali Haydar, *Düerü’l-hükkam*, 1/672, 674.

114 Karadâği, *Mukaddime*, 200.

115 Hacak, *İrtifak Hakları*, 74.

116 Belli bir vergi karşılığında gayrimüslim vatandaşların tasarrufuna bırakılan, mülkiyeti devlete ait olan diğer bir ifadeyle kendisinde zorunlu şekilde haraç alınan arazilere haracı arazi denir. Bk.: Cengiz Kallek, “Harâç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/ 88-90.

117 İktâ, “terim olarak, devlet başkanı veya onun adına yetki kullanan merci tarafından özellikle arazi gibi taşınmaz mallarla maden ocağı ve benzeri tabii kaynakların mülkiyet (temlik), işletme (irfâk) yahut faydalanma (intifâ, istiğlâl) hak veya imtiyazlarının ya da bir bölgenin vergi gelirlerinin uygun gördüğü kimselere tahsisini ifade eder.” Bk.: Mustafa Demirci, “İktâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/43-47.

118 İbn Receb, *Tekrîru’l-kavâ'id ve tahrîru’l-fevâ'id*, 2/286-288.

119 ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-kavâ'id*, 2/229.

ez-Zerkeşî konusu menfaat olan akitleri ıvazlı ve ıvasız olmak üzere iki kısımda mütala etmiştir. İcâre, cuâle, kırâz, müsakât ve müzâraa’ bedelli; vakıf, şirket, vedîa, iâre ve kaybolan çocuğu koruma (hıfzu’l-lakît) ise bedelsiz akitlerdendir. Vekâlet ve çocuk bakımı için yapılan akitler ise bedelli olup olmaması belirsizdir. Her iki akit bazen bedelli bazen bedelsiz yapılabilmektedir. Bu akitlerin konusu menfaatin temlikidir. Zerkeşî bu akitlerin konusu olan menfaatin (menâfi’) milkin kısımlarından olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰

Genel anlayışa göre menfaat mülkiyetinin edinme yollarının en önemli ve işlevsel vasıtası akitlerdir. Menfaat mülkiyetini sağlayan akitlerin bir kısmı bedelli olurken bazıları ise bedelsizdir. Menfaatler tek başına nesneden bağımsız şekilde hukukî işlemlere konu edildiğinden üzerinde milku’l-menfaa ve milku’l-intifa kurulabilir. Menfaatin konu olduğu hukukî işlemler genel olarak kira, vasiyet, vakıf ve ariyet şeklinde sıralanabilir.¹²¹

Benzer şekilde tam mülkiyet dışında kalan ve sahibinin sınırlı yetkisi sebebiyle menfaat mülkiyetine benzeyen irtifak haklarının kurulmasının en önemli kaynağı da akitlerdir. İki gayrimenkul sahibi, akit vasıtasıyla bir akar üzerinde yeni bir irtifak hakkı tesis edebilirler. Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîlerin oluşturduğu İslâm hukukçularının çoğunluğu, irtifak haklarının akitlerle tesis edilebileceğini kabul etmiş ve eserlerinde bu akitlerin bu yönüne genişçe yer vermişlerdir. İrtifak haklarının akitlerle tesis edilebileceğini benimseyen İslâm hukukçuları, iki akar sahibinin anlaşarak bir irtifak hakkı kurmaları işleminde belirli bir akit çeşidini şart koşmamışlardır. Onlara göre yeni bir irtifak hakkı, satım, kira, sulh gibi akitlerle tesis edilebilir. Hanefîler ise iki akar sahibinin yaptığı bir akitle yeni bir irtifakın tesisine cevaz vermemişlerdir. Bunun nedeni irtifak haklarının menfaat olması sebebiyle mütekavvim mal kabul edilmemesidir.¹²²

Menfaat mülkiyetinin konu olduğu bir diğer akit örneği rehindir. Menfaatler parasal olarak ölçülen mâlî bir hak görüldüğü için diğer mezheplerden farklı olarak Mâlikî mezhebinde menfaatin rehni câizdir. Burada kabzın ne şekilde gerçekleşeceği gündeme gelmiştir. Menfaat soyut olduğu için, fiili kabza konu değildir. Mezhepte menfaatin rehni için “hukuki kabz” yeterli görülmüştür. Mâlikîlere göre fiilî kabz, rehin akdinin geçerlilik ve sıhhat şartı değildir. Rehin akdinin geçerli ve bağlayıcı olması için kabza konu olan iktisadi değer –mal yahut menfaat olabilir- niteliklerinin belirlenmesi akdin geçerliliği için yeterli bir şarttır.¹²³ Verilen örneklerde görüldüğü üzere İslâm hukukçuları fiziki bir varlığa sahip olmayan menfaati iktisadi bir değer kabul etmiş, tıpkı somut bir varlık gibi tasavvur etmiş; bu tasavvurun neticesinde menfaatin konu olduğu akit tiplerini düzenlemişlerdir.

120 ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fi’l-kavâ'id*, 2/228.

121 Hacak, “Menfaat”, 29/133.

122 İbn Receb, *Takrîrû'l-kavâ'id*, 203; İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtar*, 5/79; es-Senhûrî, *Mesâdiru'l-Hak fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 1/132.

123 Halil b. İshâk b. Ya'kûb el-Mâlikî Sidi Halil, *Muhtasar fi'l-Fikh alâ Mezhebi İmam Mâlik b. Enes* (Paris: y.y., 1755), 143.

Bir şahsın bir malının menfaatini bir kişiye vasiyet etmesiyle lehine vasiyet edilen (mûsâ leh) rakabesi vereseğe ait olan malın menfaatine mâlik olur. Dolayısıyla vasiyet ile menfaat mülkiyeti kazanılabilir. Bu konuda farklı yaklaşımlar olduğunu belirtmemiz gerekir. Cumhuriyet ulemaya göre menfaatin vasiyeti câizdir. İbn Şübrüme (ö. 144/761) ve İbn Ebî Leylâ'ya (ö. 148/765) göre ise menfaatin vasiyeti câiz değildir.¹²⁴ Vasiyet yoluyla menfaate mutlak olarak malik olan kişi, dilerse kendisi menfaatten yararlanır dilerse bedelli ya da bedelsiz temlik eder. Menfaatin kiraya verilmesi ve iaresi câizdir.¹²⁵ Ayrıca vasiyet edilen menfaatin vasiyeti de câizdir. Musâ lehin ölümüyle menfaat vereseğe intikal eder.¹²⁶

Menfaat mülkiyetinin edinme yollarının diğer bir yolu mirastır. Hanefiler hariç diğer mezheplere göre menfaat miras yoluyla intikal edebilir. Hanefilerin menfaati mal kabul etmemesi anlayışı menfaatin miras olarak intikal etmesini de etkilemiştir.¹²⁷ Çoğunluğa göre belirli bir süreyle kayıtlanmış menfaat mülkiyeti hak sahibinin ölümüyle sona ermez ve vereseğe intikal eder. Kendisine belli bir süre bir malın menfaati vasiyet edilen musâ leh süre dolmadan vefat ederse, vasiyet edilen menfaatin mülkiyeti veresesine intikal eder.¹²⁸

Sonuç

Sosyal ve kamusal hayatı düzenlemeyi, insanın refah ve güven arayışını mümkün hale getirmeyi amaç edinen hukuk sistemlerinin önemli konularından biri de mülkiyettir. Mülkiyet; hukuk felsefesi, hukuk sosyoloji, borçlar ve eşya hukuk gibi bir dizi hukuk branşının ana gündemini oluşturmuştur. Bu yüzden mülkiyetin temellendirilmesi, sınırlandırılması, sınıflandırılması ve nihayetinde dağıtılması ile ilgili tarih boyunca farklı teoriler ortaya atılmıştır. Dinler, ideolojiler ve felsefi doktrinler bu konuda kendine özgü yaklaşımlar sergilemişlerdir.

İslâm bilginleri; ayet ve hadislerin ışığında mülkiyetin temellendirilmesi, sınırlandırılması ve iktisabıyla ilgili çeşitli yaklaşımlar sergilemişlerdir.

İslâm hukuk literatüründe rakâbe mülkiyeti ile malın menfaati ('ayn-menfaat ayrımı) farklı düzlemlerde ele alınmış; "milku'l-menfaa" ya da "milku'l-menfaa bila 'ayn" diye ifade edilen müstakil bir yetki derecesi bu ayrım üzerine bina edilmiştir. Hanefî hukukçular hariç İslâm hukukçularının çoğunluğu nesnenin fiziki varlığıyla menfaatini ayrı birer varlık şeklinde tasavvur etmişlerdir. Bu

124 es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 379.

125 Ahmed Ferrâç Huseyn, *el-Milkiyye*, 81.

126 es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 327.

127 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 11/79; Kemâlüddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdülhâmid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-kadir ale'l-Hidâye Şerhi Bidâyeti'l-mübtedi*, thk. Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 5/368; Medkûr, *Medhal*, 491.

128 Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, 4/219-220; İbn Receb, *Takrîrül-kavâ'id ve tahrîrül-fevâ'id*, 203; ez-Zencânî, *Tahrîcu'l-furu'*, 231.

anlayış mülkiyet anlayışıyla ilgili ileri bir seviyeye işaret etmektedir. Zira gayri maddi mülkiyet türü olan, “fikri mülkiyet”, “menkul kıymetler mülkiyeti” gibi çağdaş mülkiyet türleri henüz tartışmaya başlamıştır. İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu erken sayılabilecek bir dönemde “mal” kelimesini hem maddi hem de gayri maddi bir varlık şeklinde tasavvur etmiştir. Roma hukukunda bulunan “res” kelimesinin aksine “mal”ı maddi bir alana hapsetmemişlerdir.

Hanefî hukukçular cumhurdan farklı olarak malı fiziki olma şartına bağlamışlardır. Onların bu yaklaşımı maldan beklenen menfaatlerin hukuki güvenceye kavuşmasını engellemiştir. Sonraki dönemlerde bu anlayış değişmiş, Hanefî alimler menfaati mal kabul etme yolunu seçmişlerdir.

Malın menfaatini müstakil bir mülkiyet türü olarak değerlendiren İslâm hukukçuları menfaatin iktisabını ele almış; Hanefîler hariç İslam hukukçularının çoğunluğu milku’l-menfaa’nın iktisabını milkin iktisabı gibi değerlendirmişlerdir. Bu anlayışın bir neticesi olarak menfaat mülkiyeti akitlere konu olmuş; mirasla vereye intikal edebilmiştir.

Kaynakça

- Abdulazîz el-Buhârî, Alâüddîn. *Keşfü'l-Esrâr fi Şerhi Usûli'l-Pezdevî*. İstanbul: y.y., 1308.
- Akgündüz, Ahmet. "Galle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/338-339. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ali Haydar Efendi. *Duraru'l-Hükkâm Şerhu Mecelletu'l-Ahkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l- Kutubu'l-İlmiyye, 2010.
- Araz, Yunus "İslam Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar". *İLTED* 2/46 (2016), 81-129.
- Araz, Yunus. *İslam Hukukunda Menfaatin Tazmini*. Bursa: Emin Yayınları, 2020.
- Aydın, M. Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, 2015.
- Bardakoğlu, Ali. "İcâre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/379-388. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Demir, Fahri. *İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı*. Ankara: DİB Yayınları, 1986.
- Ebü Zehrâ, Muhammed. *el-Milkiyye ve Nazariyyetu'l-Akd fi Şeria'ti'l-İslâmiyye*. b.y.: Dâru'l-Fikri'l-Arabiyye, 1976.
- Ebu'n-nasr, Ahmed el-Hüseynî. *el-Milkiyye fi'l-İslâm*. Kahire: y.y., 1952.
- ed-Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvîmu'l-edille*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 2006.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahihu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2017.
- el-Hafîf, Ali. *el-Milkiyye fi'ş-Şeriatî'l-İslâmiyye*. Beyrut: y.y., 1990.
- el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2005.
- el-Hattâb, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Mağribî. *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhi Muhtasari'l-Halîl*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1995.
- el-Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî. *Envârü'l-burûk fi envâ'î'l-furûk*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: y.y., 1994.
- el-Merdavî, Alaüddîn Ebî Hasan Alî b. Süleymân. *el-İnsâf fi Ma'rifeti Râcih min Hilâfi alâ Mezhebi'l-İmâmî'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel*. Riyad: y.y., 1955.
- el-Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî. *el-Hidâye Serhu Bidâyeti'l-Mubtedî*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: y.y., 1413/1993.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Ravzatü'f-ğâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*. 13 cilt. Riyad: Dâru'l-Alemi'l-Kutub, 2003.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: İFAV. Yayınları, 2007.

- Erdoğan, Belgin. *Roma Eşya Hukuku*. İstanbul: Der Yayınları, 2012.
- Eren, Fikret. *Mülkiyet Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayıncılık, 2016.
- er-Rasâ', Ebû Abdillâh Muhammed el-Ensârî. *Şerhu Hudûdi İbn Arafe*. Beyrut: Dâru'l-Garbu'l-İslâm, 1993.
- es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Mâlikî. *Belağatu's-Sâlik li Ekrabi'l-Mesâlik (Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik İlä Mezhebi'l-İmâm Mâlik'in içinde)*. Kahire: Dâru'l-Meârif, trs.
- es-Senhûrî, Abdurrezâk Ahmed. *Mesâdiru'l-Hak fi'l-Fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: y.y., 1998.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, ts.
- es-Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi kavâ'id ve fûrû'i fikhi's-Şâfi'iyye*. thk. Muhammed Hasan İsmail. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2010.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvafakât*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2013.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîa*. Mekke: Dâru'l-marife, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizit't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil'*. nşr. M. Mürsî Âmir. Beyrut: y.y., 1977.
- ez-Zencânî, Ebû'l-Menâkîb Şihâbüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mahmûd b. Bahtyâr. *Tahricü'l-fürû' 'ale'l-uşûl*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1982.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısıri el-Minhâcî. *el-Mensûr fi'l-kavâ'id*. Kuveyt: y.y., 1982.
- Gözübüyük, A. Şeref. *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: Turhan Kitabevi, 2009.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: y.y., 1996.
- Güriz, Adnan. *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*. Ankara: y.y., 1969.
- Hacak, Hasan. "İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006), 183-210.
- Hacak, Hasan. "Mal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/461-465. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Hacak, Hasan. "Menfaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/13-133. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Hacak, Hasan. *Atomcu Evren Anlayışının İslam Hukukuna Etkisi: Kelam-Fıkıh İlişkisine Dair Bir Analiz*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Hacak, Hasan. *İslâm Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Haskefi, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Alî b. Abdirrahman el-Hanefî. *Dürri'l-Muhtâr Şerhi Tenviru'l-Ebsâr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddu'l-Muhtar alâ Durri'l-Muhtar Şerhi Tenviri'l-Ebsâr*. Riyad: Dâru'l-Âlemi'l-Kutub, 2003.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Sadir, 2011.
- İbn Nüceym, Zeynu'l-'Âbidîn b. İbrâhîm. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir 'Âlâ Mezhebi Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. thk. Abdu'l-Kerîm Fudayl. Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye, 2011.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn. *el-Bahrü'r-râ'ik*. Kahire: y.y., 1311.
- İbn Receb. Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân el-Hanbelî. Takrîrû'l-kavâ'id ve tahrîrû'l-fevâ'id. Kahire: Dâru'l-İbn Affân, ts.
- İbnu'l-Hümâm, Kemaluddîn Muhammed b. Abdurrahman es-Sivâsî el-İskenderî. *Tekmiletu şerhi Fethi'l-kadir*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Kadri Paşa, Mahmud. *Kitâbu Mürşidi'l-Hayrân ilâ Ma'rifeti Ahvâli'l-İnsân*. Bulak: y.y., 1891.
- Kallek, Cengiz. "Harâç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/ 88-90. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Karadâgî, Alî Muhyiddîn. *Mukaddime fi'l-Mâl ve'l-İktisâd ve'l-Milkiyye ve'l-Akd*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2009.
- Kâsânî, Alau'd-Dîn Ebî Bekr b. Suû'd el-Hanefî. *Bedâiyu's-Sanâyi' fi Tertibi'ş-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2010.
- Köprülü, Bülent-Kaneti, Selim. *Sınırlı Ayni Haklar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1972.
- Medkûr, Muhammed Sellâm. *Medhal li'l-Fikhi'l-İslâm*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Hadis, 1996.
- Müslim, Ebü'l-Hüs'eynel-Haccâc en-Neysâbüri. *Sahihu Müslim*. thk. Halîl b. Me'mûn Şeyhân. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.
- Özdemir, Recep. "İslâm Hukukuna Göre Mülkiyet ve Mülkiyetin Temellendirilmesi". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2019), 259-291.
- Sidî Halîl, Halîl b. İshâk b. Ya'kûb el-Mâlikî. *Muhtasar fi'l-Fikh alâ Mezhebi İmam Mâlik b. Enes*. Paris: y.y., 1755.
- Şelebî, Muhammed Mustafâ. *Medhal fi Fikhi'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru'l-Câmi'iyye, 1985.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ta'îlu'l-Ahkâm*. Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1981.
- Tekinay, Selahattin Sulhi. *Eşya Hukuku*. İstanbul: y.y., ts.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Ders Notları*. İstanbul: Beta Yayınları, 1999.
- Ünsal, Ahmet. *İslâm Hukukunda Fayda*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Zeydân, Abdulkerîm. *el-Medhal li-Dirâseti'l-Şeriatî'l-İslâmiyye*. Beyrut: Muessetu'r-Risâleti Nâşirûn, 2011.